

נוסח אחיד' !?

ההבדלים בין מנהגי אשכנז וספרד מקוממת רבים, אולם מאז ומקדם עם ישראל היה מחולק לשבטים שונים. יש בכך מאפיין חיובי: כל קהילה שומרת בקנאות מיוחדת על מינהגיה ועושה מאמץ להעביר את המסורת הייחודית למשפחה ולקהילה.

למה יש מנהגים שונים

העם היהודי מחולק כידוע לכיתות ולשברי-כיתות. כאן באמריקה אנחנו יודעים שאפילו דבר בסיסי כמו התמיכה בישראל מעוררת גם היא מחלוקת בתוך הקהילה היהודית ורבים לא מסכימים עם הדרך של איפא"ק.

לאמיתו של דבר, זה לא מפתיע. מאז ומעולם היו מחלוקות וחילוקי גישות בעם ישראל. יש את ההבדל המוכר לכולנו בין האשכנזים לספרדים, לכל עדה יש את המנהגים שלה ואת המסורת שלה. כולנו יודעים שהספרדים למשל נוהגים לאכול אורז בפסח, ואילו האשכנזים לא מכניסים אורז לפה.

אבל אין זה החילוק היחיד. הרי הבדלים קיימים בכל דבר ובכל תחום. נוסח התפילה שונה בין האשכנזים ובין הספרדים. כולנו מתפללים שלוש פעמים ביום ואומרים את אותן תפילות, ומכל מקום, ישנם שינויים בסדר התפילות וכיו"ב.

אפילו בתפילה הבסיסית של אמירת ה"קדיש" ישנם חילוקי נוסחאות. כל פעם שאורח מגיע לבית הכנסת שלנו ואומר קדיש הוא מתבלבל, משום שאנחנו נוהגים להוסיף בנוסח הקדיש ארבעה מילים שבנוסח אשכנז לא אומרים אותם: "ויצמח פורקניה ויקרב משיחה". היהודים הללו לא מכירים את הנוסח הזה והם מתבלבלים. הספרדים לא מסתפקים בנוסח הזה ומוסיפים בסוף הקדיש עוד כמה מילים.

בקריאת התורה כולם קוראים אמנם את אותה פרשה בכל מקום בעולם. אבל הטעמים של הקריאה שונים לגמרי בין האשכנזים והספרדים. אצל הספרדים גופא לא כולם נוהגים באותם מנהגים. לתימנים למשל יש מנהגים שונים משאר עדות המזרח. לדוגמה הם לא נמנעים מלשאת יותר מאשה אחת, שזהו נוהג שלא קיים בשום קהילה יהודית אחרת.

גם בביטוי ובניבים של מילים מסוימות בעברית יש להם נוסח שונה. בברכה של "בורא פרי הגפן", התימנים מבטאים את האות ג' כמו [באנגלית. ועוד כהנה ביטויים וניבים שונים. ואם כבר מדברים על קידוש, גם בזה ישנם חילוקי מנהגים. ישנם שנוהגים לעמוד בעת אמירת הקידוש בליל שבת וישנם כאלו שאומרים את הקידוש דווקא בישיבה. ישנם אלו ששרים את ה"שלוש עליכם" לפני הקידוש ואחרים מקפידים שלא לשיר את הנוסח הזה.

כאן בבית הכנסת אנחנו נוהגים בכל שבת אחרי קריאת התורה להגביה את ספר התורה. אבל ישנם כאלו שנוהגים לעשות זאת גם לפני קריאת התורה.

למה לא להתאחד

נשאלת השאלה, וכי לא היה טוב יותר אילו כולם היו מתאחדים יחד ונוהגים במנהגים אחידים ומתפללים 'בנוסח אחיד'? מדוע האשכנזים צריכים להתפלל בהברה אשכנזית והספרדים בהברה ספרדית? וכי לא הגיע הזמן לוותר על כל הדקויות והניואנסים הללו למען השלום והאחדות של כלל ישראל?

בכל שבת שאני מאחל לאנשים "גוט שבת", ישנם כאלו שמזכירים לי שצריך להגיד "שבת שלום".

בכל רחוב ממוצע בישראל ישנם חמישה בתי כנסת. ישנו בית כנסת אשכנזי, בית כנסת של חסידים, וכל מיני סוגי חסידים שכל אחד מתפלל בנוסח משלו. וכן בתי כנסת ליטאיים, וכמובן בתי כנסת ספרדיים שגם

בהם יש סוגים ונוסחים שונים.

פעם פגשתי יהודי פרסי שאמר לי שהוא מגיע ממשהד. הוא שאל אותי אם שמעתי אי פעם על העיר הזאת. עניתי לו: בוודאי! לא רחוק מבית הוריי יש בית כנסת של "עולי משהד". אך יש גם בית כנסת של עולי טריפולי, יוצאי רומניה, עולי ג'ורג'יה, עולי בוכרה. כך למדתי גיאוגרפיה בצעירותי.

המעניין הוא שלא זו בלבד שהיהדות לא מבטלת את ההבדלים ואת החילוקים ושינויי המנהגים, אלא אדרבה, היהדות מעודדת את המנהגים השונים.

מסופר בגמרא במסכת פסחים (נ, ב) על יהודים שהתגוררו בצור שבלבנון. המרחק מהעיר צור לעיר צידון הוא אמנם לא גדול במיוחד, ולמרות זאת היתה משפחה מסויימת שהתגוררה בצור והיה לה מנהג שבערב שבת הם נמנעו מלנסוע לעיר צידון כדי שהנסיעה לא תבטל אותם מההכנות לשבת. הבעיה היתה שיום שישי היה יום השוק בצידון, וביום הזה ערכו את כל העסקים והקניות, כך שלווותר על השהיה בצידון ביום שישי זו היתה הקרבה גדולה.

הגמרא מספרת שבני המשפחה באו לרבי יוחנן וביקשו ממנו שיתיר להם לנסוע לצידון ביום שישי. הם טענו שאבותיהם היו עשירים ויכלו להרשות לעצמם להחמיר ולהפסיד את יום השוק, אך הם לא יכולים להרשות לעצמם את הלוקסוס של החומרה הזאת. ענה להם רבי יוחנן: "כבר קבלו אבותיכם עליהם שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך".

התובנה הזאת הפכה לאבן יסוד ביהדות ולפיה כל אחד חייב לדבוק במנהגי אבותיו.

לכאורה הרי זה גורם למחלוקות ומריבות וכו', מדוע שלא כולם יתאחדו ביחד, כל אחד יוותר על כמה מנהגים, ושלוש על ישראל.

איש על דגלו

יש כאלו שטוענים שזוהי התוצאה של הגלות. עם ישראל הוגלה מארצו לכל קצוות תבל, ובזמנו הרי לא היו טלפונים וגם לא אינטרנט, וכך נוצרו חילוקי מנהגים ועדות שונות בעם ישראל. אבל האמת היא שחילוקי מנהגים היו גם קודם לכן בעם ישראל.

השבוע אנחנו קוראים את פרשת במדבר בה אנו קוראים שהקב"ה מצווה לספור את בני ישראל. אבל מה שמעניין הוא שהתורה מונה כל שבט בפני עצמו. התורה מפרטת בדיוק כמה היו בשבט ראובן, "ויהיו בני ראובן פקודיהם למטה ראובן ששה וארבעים אלף וחמש מאות" (במדבר א, יט-כא). וכך התורה מפרטת וסופרת כל שבט בנפרד בפני עצמו.

בנוסף לכך, התורה מחדדת את הקווים המפרידים בין שבט לשבט ומציבה להם גבולות פיזיים. כשהם חנו במדבר היה לכל שבט מקום חניה מוגדר והיה עליו להתגורר באותו מקום. שבט יהודה התגורר בצד מזרח, ולידו שבט יששכר ושבט זבולון. במערב חנו השבטים אפרים, מנשה ובנימין. כל אחד היה צריך להכיר היטב את מקומו ולא להתערב בין השבטים האחרים.

לכל שבט גם היה דגל מיוחד משלו, והפרשנים מתארים את הצבעים ואת הציורים של הדגלים. על הדגל של שבט יהודה נראתה דמות של אריה שכן יהודה משול לאריה. על הדגל של שבט יששכר התנוססה דמות של שמש וירח משום שהם היו בקיאים באסטרונומיה. על הדגל של שבט זבולון התנוססה ספינה, וכך לכל שבט היה דגל משלו (ראה רבינו בחיי על הפרשה).

אולם מעניין שמעולם לא שמענו על דגל אחד כללי של עם ישראל, דגל שיאחד את כולם תחתיו. כך גם כאשר נכנסו לארץ, חילקו את הארץ לשנים-עשר שבטים, ולכל שבט היתה הטריטוריה והנחלה שלו.

למעשה החלוקה הזאת החלה מיד ביציאת מצרים. על הפסוק (בפרשת

בשלח) "ויבקעו המים" (יד, כא) אומר התרגום יונתן: "שהמים התחלקו לשנים עשר שבילים כדי לקבל את שנים עשר שבטי יעקב". כבר בקריעת ים סוף כל שבט זכה לשביל משלו, לבית כנסת משלו, לדגל משלו. כבר אז כל אחד חיפש את הקהילה שלו ('תורת מנחם' כרך כז עמ' 323).

לכאורה, הרי זה לגמרי לא מובן: עם ישראל זה עתה יצא ממצרים, שם כולם סבלו ביחד מנחת זרועו של פרעה שלא הבדיל בין יהודי משבט דן ליהודי משבט אשר. כולם היו אצלו "עברים" והוא השפיל ועינה את כולם בשווה. הצרות איחדו את עם ישראל. והנה ברגע השחרור, במקום לנצל את תחושת ה"יחד" הגדולה כדי ללכד את השורות, התורה מחזירה אותם ומחלקת אתם לשבטים נפרדים בפני עצמם.

הייחודיות מחזקת

ואולי יש לומר, שזהו הסוד לקיומו של העם היהודי. כאשר כולם נוהגים את אותם מנהגים, אף אחד לא מרגיש שזה שייך לו. אין כאן שום ייחודיות, שהרי זה דבר של כולם, הוא לא מרגיש אחריות על זה. זה הרי שייך לכולם ובעצם לא של אף אחד.

אולם כאשר לאדם יש מנהגים ייחודיים שמאפיינים דווקא את הקהילה שלו, והוא יודע שהמנהג הזה מייחד אותו [?] הרי שהוא שומר על כך בקנאות מוקפדת. הוא ידאג ללמד את הילדים שלו שיזכרו שאת המנהג הזה נוהגים רק בקהילה שלו ובמשפחה שלו. נכון אמנם שכולם חוגגים את חג הפסח, אבל אצלם במשפחה ובקהילה יש מנהג מיוחד שמאפיין אותם, ואף אחד אחר לא נוהג במנהג הזה. אם כן הוא אינו יכול לסמוך על המורה שילמד את הילדים שלו את המנהג הזה, כי המורה עצמו מעולם לא שמע על המנהג הזה. לכן הוא יעשה כל מאמץ להחדיר ולהנחיל את המנהג הזה לילדים שלו כדי להבטיח שהמסורת של המשפחה לא תאבד במרוצת השנים והדורות.